

Актуальність дослідження. Переорієнтація сучасного змісту особистісно зорієнтованої, компетентнісної освіти в українській системі спеціальної освіти шляхом розробки та впровадження інноваційних підходів, технологій, що спрямовані на максимальний розвиток компенсаторних можливостей осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі і глухих, - головний аспект діяльності фахівців лабораторії жестової мови Інституту спеціальної педагогіки НАПН України в умовах українського сьогодення. З 2006 року накопичується досвід вивчення національної жестової мови [10, 12, 16-18]. В той час, як у світі активно зростає роль мов меншин у розробці освітніх стратегій навчання з активним використанням національних жестових мов, зокрема у розробці шкільних навчальних програм з урахуванням її застосування як рідної мови. При вирішенні цього питання досліджено низку аргументів, що обґрунтовують доцільність уживання мови глухих як лінгвальної меншини у процесі поступового освітнього розвитку нечуючих [11, 15-17].

У контексті сказаного, доречним є означення проведених досліджень Наталії Іванюшевої, Світлани Кульбиди, Катерини Любченко, Ірини Чепчиної, які були виконані в стінах Інституту спеціальної педагогіки НАПН України.

Мета статті — відстежити тенденції розробки і використання двомовних програм з використання жестової мови для нечуючих.

Виклад основного матеріалу. Основу інноваційних процесів в освіті складають дві важливі проблеми педагогіки – проблема вивчення, узагальнення і поширення кращого педагогічного досвіду та проблема впровадження досягнень психолого-педагогічної науки в практику. Результатом інноваційних процесів є використання теоретичних і практичних нововведень, а також таких,

що утворюються на межі теорії і практики. Учитель може виступати автором, дослідником, користувачем і пропагандистом нових педагогічних технологій, теорій, концепцій.

Огляд літератури. Аналіз науково-педагогічної літератури дав змогу з'ясувати, що використання рідної мови дитини на початковому етапі навчання сприяє уникненню непорозумінь, двозначностей тощо. Водночас, організація навчання рідною мовою не заперечує можливості вивчення мови більшості як окремої навчальної дисципліни. Наприклад, досвід країн, зокрема Канади, де рідна мова дитини використовується як один із найкращих технологій двомовного навчання, особливо на початкових етапах [2-4].

Л. Виготський, Н. Іванюшева, Г. Костюк, С. Кульбіда, Л. Терещенко та ін. стверджують, що загальний когнітивний розвиток дитини, представника меншини, сповільнюється у випадку неможливості навчання рідною мовою і якщо розвитку рідної мови у школі не приділяється належна увага [10-3, 19-21]. Дж. Каммінс розробив порогову гіпотезу [4, с. 402], щоб пояснити результати дослідження двомовного навчання. Згідно з цією гіпотезою діти меншин повинні досягти певного рівня компетентності (порогового рівня) у своїй першій мові, щоб уникнути когнітивних перешкод. Якщо перша мова дитини, в тому числі і глухої дитини зазнає утисків у суспільстві, як зазвичай стається з мовами меншин, розвиток мови не заохочується за межами школи, то це стає завданням освітньої системи.

Варто зауважити, що у провідних концепціях канадських двомовних шкіл зазначається, що навчання мовою меншини необхідне для здорового розвитку особистості глухої дитини та позитивної самооцінки. Якщо школа не забезпечує можливостей для вивчення мови меншини, тоді вона стає для її учнів «місцем, у якому не існує ні їхньої мови, ні культури; місцем, у якому їх, можливо, навіть не сприймають, де підривається та ставиться під сумнів їхня культурна ідентичність» [8, с. 20]. Якщо школа не створює умов для розвитку писемності рідною мовою глухих дітей меншин, то знижується й їхня самооцінка. Коли такі

діти лінгвальної меншини навчаються читати та писати лише мовою більшості, тоді мова меншості «практично неминуче буде вважатися другорядним засобом комунікації. А отже, можна зробити точний висновок, що ті, що розмовляють другосортною мовою, самі є другосортними людьми» [3, с. 17].

Природно, що глухі діти мають мати можливість навчатися двома мовами: рідною та державною. Втім, і до цього часу природна мова глухих поряд з державною не має рівноцінного статусу, хоч і прописана у ст. 7 Закону про освіту. Поруч з мовою чуючих, як більшості, яка має престиж та соціально-економічні конотації, функціонує мова лінгвальної меншини, яка часто асоціюється з низьким соціально-економічним статусом, недостатнім рівнем освіченості носіїв мови, часто зазнає утисків і не розглядається як засіб спілкування у суспільстві чи навчання у закладах [12, 15]. Варто додати, що використання мови меншини як посередника для навчання знижує рівень культурного шоку, якого можуть зазнати діти меншин під час переходу з рідної мови навчання на другу мову. За таких умов мова меншин є одним із тих ресурсів, що уможлиблюють та за сприяння необхідних умов забезпечують комунікативний ресурс між глухою дитиною і громадою. Навчання жестовою мовою меншини є потрібним для розвитку рідної мови глухої дитини, а це, в свою чергу, необхідна передумова для успішного оволодіння мовою більшості – української, що є в нашій країні, державною мовою.

Тривалий досвід двомовного навчання засвідчує, що таке навчання доступною та зрозумілою мовою національних меншини сприяє запобіганню примусовій лінгвістичній та культурній асиміляції меншини. Культурний плюралізм у Канаді розглядається як ресурс збагачення суспільства загалом, а мова є фундаментальною складовою культурної ідентичності суспільної меншини. Як засвідчили результати проведених досліджень, визнання мови (та культури) національної меншини сприяє покращенню соціальних та культурних взаємин між цими групами та іншими представниками канадського суспільства. Тому фахівці з вивчення жестових мов вважають, що підсилення культурної

ідентичності лінгвальної меншини, якими є глухі, допоможе зменшити вірогідність поляризації та уникнення суспільних непорозумінь.

У зв'язку з цим зупинимося на огляді програмного забезпечення, яке використовується у закладах для глухих. Існують різновиди навчальних програм загальноосвітньої школи, а саме:

- навчальні програми, що передбачають освоєння академічних дисциплін рідною мовою з одночасним забезпеченням можливості для освоєння словесної як другої мови для представників меншин;
- навчальні програми, спрямовані на навчання представників меншин виключно у вербальних класах;
- двомовні навчальні програми, основною метою яких є вільне оволодіння двома мовами (наприклад, одночасне навчання слабкочуючих учнів словесної та жестової мов).

Саме через наявність різних видів навчальних програм білінгвальної освіти виникає дискусія щодо їх ефективності чи неефективності.

До речі, як свідчить досвід Канади, білінгвальні навчальні програми пропонуються, як правило, на етапі адаптації неангломовних осіб, що прибувають на місце постійного проживання до Канади, а їхня мета – забезпечення нових громадян можливістю навчатися рідною мовою та їх підготовка до можливого подальшого вивчення англійської в англомовних класах [2].

Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить про наявність спільного та відмінного в організації навчального процесу в білінгвальних школах [5, с. 39]. Це передусім заохочення до вивчення рідної мови, що сприяє когнітивному розвитку та є основою для вивчення другої мови; батьківська і громадська підтримка; здатність учителів розуміти, говорити та використовувати на високому рівні мову навчання незалежно від того, чи ця мова для них є першою чи другою; висока кваліфікація та рівень комунікативної компетентності вчителів – носіїв мови, наявність знань про культуру лінгвальної спільноти та предмет, неперервний професійний розвиток педагогів; адекватне фінансування

як традиційних навчальних програм, так і двомовних; оцінювання капіталовкладень в освітню систему з урахуванням збільшення можливостей кращого заробітку в майбутньому для осіб, що володіють кількома мовами.

Втім, існують також і суттєві відмінності, оскільки успішність глухих учнів залежить від того, наскільки дитина володіє рідною мовою - когнітивною навчальною мовою. Найефективніший розвиток навичок володіння когнітивною навчальною мовою учнів вікової категорії 4 – 7 років забезпечується в умовах двомовного навчання. Як свідчить досвід загальноосвітніх шкіл Канади, учні краще розвивають мовні, мовленнєві навички знайомою їм мовою, а також краще розвивають когнітивні навички та опановують навчальний матеріал під час навчання першою — жестовою мовою. Розвинені когнітивні навчальні мовні навички та вивчений матеріал легко переходять з однієї мови в іншу, а найкращим свідченням розвитку когнітивної навчальної другої мови є рівень розвитку знань когнітивної навчальної першої мови. Діти освоюють другу мову різними способами, залежно від умов спілкування в родині, культури та індивідуальних здібностей. Якщо основним завданням є сприяння учневі у досягненні найвищого можливого рівня знання навчального матеріалу та другої мови, то найефективнішим є використання для цього першої мови [9].

Прибічники білінгвальної освіти висувають на її захист низку аргументів. Головні прибічники білінгвальної освіти – серед них науковці К. Хакута (Стенфордський університет), К. Бейкер (Вельський університет), С. Крашен (Університет Південної Каліфорнії), та Дж. Каммінс (Університет Торонто) – наголошують на ефективності використання учнями рідної мови як засобу вивчення другої. Вони стверджують, що допоки учні вивчають словесну - англійську, вони можуть використовувати рідну мову — жестову, яка допомагає їм не відставати у навчанні від своїх однолітків. Зазначені науковці переконані, що перша мова є засобом навчання, а знання, свідомо засвоєні рідною мовою, легко і доволі просто переносяться в іншу [2].

Найефективнішими білінгвальними навчальними програмами є двосторонні програми, спрямовані на освоєння навчальних дисциплін двома мовами з урахуванням того, яка мова є рідною для учня. Спочатку учні отримують 90 % інформації рідною мовою, і лише 10 % вербальною. Втім, кількість інформації вербальною з кожним роком зростає. Результати проведеного дослідження свідчать, що двосторонні білінгвальні програми є «єдиним видом програм, що повністю закривають прогалину успішності між носіями словесної мови та учнями, що вивчають словесну як другу мову».

Прихильники двомовного навчання під час адаптаційного періоду стверджують, що забезпечення якості навчального процесу вимагає довгого перехідного періоду, впродовж якого глухі учні вивчають предмети рідною мовою чи тією, якою розмовляють у повсякденному житті, а вже потім переходять у загальні вербальномовні класи. К. Бейкер, який провів дослідження ефективності білінгвального навчання, виокремлює перехідні білінгвальні навчальні програми до «переваг білінгвальної освіти» [2].

Висновки результатів дослідження. Отже, як свідчить проведене дослідження, білінгвізм та організація білінгвального навчання є предметами наукових розвідок і вивчаються педагогами, психологами, культурологами, соціологами тощо. Білінгвальне навчання має свою специфіку, а відтак викликає широку дискусію серед науковців, що висловлюють різні погляди щодо застосування білінгвальних навчальних програм у загальноосвітніх школах.

Перспективи подальших розвідок. До перспективних напрямів подальших досліджень належить вивчення організації навчання у білінгвальній школі, підготовка вчителів для роботи у білінгвальних школах тощо.

Список використаних джерел.

1. Appel R. Language Contact and Bilingualism / R. Appel, P. Muysken. – Amsterdam University Press, 2006. – P. 59–67.
2. Bilingual Education – [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.enotes.com/bilingual-education-article>.
3. Christian C. C. Social and Psychological Implications of Bilingual Literacy / C. C. Christian, Themes; Jr. A. Simoes [ed.] // The Bilingual Child : Research and Analysis of Existing Educational. – New York : Academic Press, 1976. – P. 17–40.
4. Cummins J. Educational Implications of Mother Tongue Maintenance in Minority Language Groups / J. Cummins // Canadian Modern Language Review. – 1978. – № 34. – P. 395–416.

5. Dutcher N. The Use of First and Second Languages in Education : A Review of Educational Experience / N. Dutcher, G. R. Tucker. – Washington, DC : World Bank, East Asia and the Pacific Region, Country Department III, 1994. – 51 p.
6. Guthrie G. P. A School Divided: An Ethnography of Bilingual Education in a Chinese Community / G. P. Guthrie. – Lawrence Erlbaum Associates Inc, 1985. – P. 4.
7. Lewis P. Ethnologue: Languages of the World [16th ed.]. – Summer Institute of Linguistics : International Academic Bookstore, 2009. – 1248 p.
8. Toukoma P. The Intensive Teaching of the Mother Tongue to Migrant Children at Pre-school Age / P. Toukoma, T. Skutnabb-Kangas. – Research Report № 26. – University of Tampere : Department of Sociology and social psychology, 1977. – 79 p.
9. Tucker G. R. A Global Perspective on Bilingualism and Bilingual Education [Electronic resource] / G. R. Tucker // ERIC Digest. – Mode of access.
10. Кульбіда С.В. Участь канадських фахівців у дослідженні української жестової мови на сучасному етапі. С. Кульбіда.- Друга міжнар. науково-практ. конференція : Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнар. спільноті. - Тези доповідей. – Л.: „Львівська політехніка”, 2009.- С.247.
12. Кульбіда С. В. Дослідження української жестової мови на початковому етапі / С. В. Кульбіда / Жестова мова й сучасність : Зб. наукових праць. – Вип. 3. - Київ: Педагогічна думка, 2008. - С.124 – 135. <http://scholar.google.com>
13. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. - К. : Поліпром, 2010. - 503 с.
14. Концепція білінгвального навчання осіб з порушеннями слуху / [С. В. Кульбіда, І. І. Чепчина та ін.]. – К. : УТОГ, 2011. – 53 с. <http://lib.iitta.gov.ua>
15. Кульбіда С.В. Основні положення двомовного навчання нечуючих осіб в Україні. С. Кульбіда.- Жестова мова й сучасність. – К.: О Т. Ростунов, 2012. – Вип. 7. – С. 42 – 48.
16. Кульбіда С. В. Нове в законодавстві України щодо забезпечення прав глухих як лінгвістичної меншини / С. В. Кульбіда // Актуальні проблеми навчання і виховання людей з особливими потребами. – 2013. – № 10 (12). – С. 39–52. <https://scholar.google.com.ua>
17. Кульбіда С.В., Ткаченко К.О. Організаційно-методичні умови діяльності кабінету УЖМ у загальноосвітніх спеціальних закладах для нечуючих учнів : Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : зб. наук. праць : Вип. 4. Частина 4. – Кіровоград, Імекс-ЛТД, 2013. – 72 - 84. [file:///C:/Users/vzsh2/Downloads/ooop_2013_4\(1\)_12.pdf](file:///C:/Users/vzsh2/Downloads/ooop_2013_4(1)_12.pdf)
18. Кульбіда С.В. Джерельна база терміну «двомовність» (теоретичний аспект) Світлана Кульбіда.- Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака]. Вип. XXII в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. - С. 128 – 138.
19. Терещенко Л.А. Психологічні рекомендації вчителям і батькам щодо сприяння адаптивності розумово обдарованих підлітків /Проблеми суч. психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського нац. університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка, Л.А. Онуфрієвої. – Вип. 7 – Кам'янець-Подільський: Аксіома. – 2010. – С. 704 – 712.
20. Терещенко Л.А. Психологічні особливості виховання обдарованих дошкільників /Вісник Інституту розвитку дитини. – Вип. 8. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Зб. наукових праць. – Київ: вид.-во НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2010. – С. 177 – 183.
21. Терещенко Л.А. Наступність в роботі початкової школи по збереженню психічного здоров'я дітей /Вісник Інституту розвитку дитини. – Вип. 14. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – Київ: видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – 2011. – С. 166 – 171.

Анотація

Здійснено аналіз наукових джерел, присвячених висвітленню проблеми двомовності. Досліджено особливості двомовних навчальних програм, що використовуються у закладах. Доведено, що мова і культурне визнання глухих, як лінгвальної меншини покращують соціальні та культурні відносини між ними та іншими представниками суспільства.

Ключові слова: двомовність, двомовне навчання, жестова мова, програми, словесна мова.

Аннотация

Выполнен анализ научно-педагогической литературы, посвященной проблемам билингвизма в сфере образования. Исследованы особенности двуязычных учебных программ, которые используются при обучении глухих в школах. Установлено, что язык и культурное признание глухих, как представителей лингвального меньшинства улучшают социальные и культурные отношения между ними и другими представителями общества. Проанализирована организация билингвального обучения как предмет научных исследований ученых.

Ключевые слова: двуязычие, билингвальное обучение, жестовый язык, словесный язык.

The analysis of the scientific pedagogical literature concerning problems of bilingual education and its potential in the organization of secondary education has been carried out. Two types of bilingual education programs have been characterized. Advantages and disadvantages of bilingual education have been determined. It has been proved that language and cultural recognition of national minority improve social and cultural interrelation among those groups and other representatives of the society. Bilingualism and organization of bilingual education as the subject of scientific investigations of pedagogues have been analyzed.

Keywords: bilinguism, bilingual education, bilingual education programs, secondary school.